

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

А. А. ЯКИМЕНКО

Інклюзивна освіта в Україні почала заявляти про себе не так уже давно. Проте, інклюзивна освіта залишається більшою мірою „ексклюзивною”. Адже ще від радянських часів держава успадкувала принципово іншу модель навчання дітей з інвалідністю. Наразі розуміння необхідності нових підходів до організації інклюзивного навчання є загальнодержавною проблемою. Це зумовлено складними процесами, трансформаціями, які відбуваються в економічному, освітньому, культурному середовищах держави та пов'язано із суттєвими проблемами виховання особистості.

Поліпшення якості освіти для студентів з інвалідністю є одним із пріоритетних завдань для Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, вищих навчальних закладів. Інтегроване та інклюзивне навчання задовольняє чи не найважливішу соціальну потребу – спілкування.

На сьогодні пріоритетними стають дослідження правового регулювання інклюзивного навчання та інтеграції студентів з інвалідністю в освітнє середовище, адже люди з інвалідністю мають отримувати необхідну підтримку в процесі набуття освіти, організації їхньої трудової діяльності та суспільному житті. Це актуальною юридичною, педагогічною та науково-практичною проблемою.

На сьогодні проведено дослідження вчених (В. Засенка, Н. Софія, А. Полупаєва, Л. Даниленка, А. Дмитрієва, І. Вакарчука та ін.), що були присвячені дослідженню питань інклюзивного навчання та типів інтеграції, проте поза увагою залишились проблеми правового регулювання різних типів інтеграції осіб, зокрема студентів вищих навчальних закладів з інвалідністю. Окрім того, в Україні не здійснювалися фундаментальні та прикладні дослідження щодо комплексного супроводу студентів з інвалідністю.

Саме тому **метою** нашого дослідження є аналіз проблемних аспектів правового регулювання різних типів інтеграції осіб з інвалідністю.

Вперше принцип рівності прав людей із інвалідністю, який передбачає, що кожний індивідуум має рівні можливості для участі у житті суспільства, був проголошений у Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів. Це означає, що люди з інвалідністю мають отримувати необхідну підтримку в процесі набуття освіти, організації їхньої трудової діяльності та суспільному житті.

Сьогодні в нашій країні немає єдиної офіційної термінології для характеристики дітей з особливими освітніми потребами. В основних законах про освіту зустрічаються такі терміни, як „діти, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку” та „особи, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатись у вищих навчальних закладах”.

Процес навчання людей із функціональними обмеженнями тісно пов'язаний із процесом їхньої соціалізації впродовж усього життя. Тому інтеграція таких людей у навчальний процес суттєво полегшує їхню подальшу інтеграцію у суспільство, оскільки передбачає спільне навчання людей із інвалідністю з іншими людьми. Але інтеграція людей із різним станом здоров'я в освітнє середовище ще не гарантує їм учасникам рівного доступу до навчання, оскільки у деяких із них можуть бути специфічні освітні потреби. Тому для забезпечення рівних можливостей для освіти людей із інвалідністю необхідно запровадити комплекс заходів, що забезпечують їхню повноцінну інклюзію у навчально-виховний процес [1, с. 5].

Станом на 2015–2016 навчальний рік у загальноосвітні навчальні заклади інтегровано близько 160 тисяч дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, з них 45% дітей з інвалідністю. Переважна більшість таких дітей можуть мати бажання стати у майбутньому студентами вищих навчальних закладів. Останніми десятиліттями у більшості країн Західної, а потім, як наслідок, і Центральної Європи, відбулися докорінні зміни у законодавстві та практичному втіленні спеціальної освіти [7].

Конституція України (стаття 53) гарантує всім громадянам право на освіту [8, с. 53]. У Законі України „Про охорону дитинства”, статті 26 „Захист прав дітей з інвалідністю та дітей з інтелектуальними або фізичними порушеннями” стверджується, що „дискримінація дітей з

інвалідністю та дітей з інтелектуальними або фізичними порушеннями забороняється. Держава сприяє створенню дітям з інвалідністю та дітям з інтелектуальними або фізичними порушеннями необхідних умов, рівних з іншими громадянами можливостей для повноцінного життя та розвитку...” [2, с. 26]. Згідно зі статтею 10 Закону України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”, фінансування заходів щодо соціального захисту інвалідів і дітей інвалідністю здійснюється Фондом соціального захисту інвалідів, а також органами місцевого самоврядування за місцевими програмами соціального захисту окремих категорій населення за рахунок коштів місцевих бюджетів [3, с. 10].

Відповідно до статті 5 Закону України „Про реабілітацію інвалідів в Україні”, державна політика України у сфері реабілітації інвалідів забезпечує координованість системи реабілітації щодо завчасно, безперервно та комплексно відновлювальних заходів і методик, а також доступність технічних та інших засобів реабілітації і виробів медичного призначення, реабілітаційних послуг, відповідність їх змісту, рівня та обсягу фізичним, розумовим, психічним можливостям і стану здоров'я, дитини з інвалідністю [4, с. 5].

У даний час держава перебуває на початку кардинальних змін освітньої політики щодо дітей з інвалідністю. Активна робота над доопрацюванням законопроекту № 6218 „Про освіту осіб з обмеженими можливостями здоров'я” актуалізує нові перспективи. Спеціальна освіта забезпечує особам з обмеженими можливостями здоров'я отримання освіти відповідно до їхніх здібностей і можливостей в адекватному їхньому здоров'ю середовищі навчання з метою адаптації та інтеграції (реінтеграції) цих осіб у суспільство, у тому числі підготовки їх до трудового та сімейного життя. Це, зокрема, пріоритет інтегрованого та інклюзивного навчання, визнання права на освіту всіх без винятку осіб. На зміну сегрегації (навчання осіб з інвалідністю в спеціальних закладах) останнім часом значого поширення набуває процес інтеграції осіб з інвалідністю у освітній простір.

Існують різні **типи інтеграції**:

Географічна та місцева інтеграція. Особи з інвалідністю навчаються у спеціальних навчальних закладах. Зазвичай, за таких умов особи зазначеної категорії перебувають окремо від здорових, навіть у позааудиторній та позаурочній навчально-виховній роботі.

Соціальна інтеграція. Особи з інвалідністю разом із здоровими беруть участь у освітній діяльності, проте вони не разом, а навчаються у спеціальних класах, академічних групах навчальних закладів.

Функціональна інтеграція. Особи з інвалідністю навчаються в одному класі чи академічній групі із здоровими. Існує два типи такої інтеграції: часткова і повна. За умови часткової інтеграції особи з інвалідністю навчаються в окремому спеціальному класі чи академічній групі або відділенні і відвідують разом зі здоровими лише окремі заняття. За повної інтеграції – проводять увесь час у класах чи академічних групах.

Спонтанна або неконтрольована (стихийна) інтеграція має місце тоді, коли особи з інвалідністю відвідують загальноосвітні класи чи академічні групи без отримання спеціально організованої допомоги [5, с. 38].

Виходячи із необхідності законодавчого закріплення різних типів інтеграції у навчальному закладі освіти, в умовах сучасного розвитку національної спеціальної освіти в Україні необхідно активізувати пошук способів і засобів удосконалення професійно-педагогічної підготовки викладачів до роботи із студентами, що мають особливості психофізичного розвитку.

Однак, останнім часом поняття „інтеграція” у багатьох випадках замінюється терміном „інклюзія”, який має більш розширений контекст. Інтеграція відображає саме спробу залучити учнів, студентів з інвалідністю до навчальних закладів, а інклюзія передбачає пристосування навчальних закладів та їх загальної освітньої філософії до потреб усіх учнів, студентів – як обдарованих осіб, так і тих, які мають особливі освітні потреби.

Інклюзія (від англ. inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, насамперед тих, що мають труднощі у фізичному розвитку. Він припускає розробку і застосування таких конкретних рішень, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті. Термін інклюзія має відмінності від термінів інтеграція та сегрегація. При інклюзії всі зацікавлені сторони повинні брати активну участь для отримання бажаного результату [10, с. 25].

Інклюзія – це процес реального включення інвалідів в активне суспільне життя і однаковою мірою необхідна для всіх членів суспільства. Інвалідність – це не обділеність долею, це, швидше, такий спосіб життя за обставин, що склалися, який може бути дуже цікавий інвалідові і людям, що оточують його, якщо інвалідність розглядати в рамках соціальної концепції. Істотну різницю між біологічною і соціальною концепціями суспільство усвідомлює лише тоді, коли матиме в своєму розпорядженні доступну і повну інформацію про інвалідів. Не хвороба створює обмеження діяльності, а умови життя, які може запропонувати суспільство (уряд) людям з обмеженими можливостями.

Умови рівних можливостей досяжно лише в тому суспільстві, де інвалідність розглядається через соціальну концепцію, де відсутня дискримінація інвалідів словами і діями здорових людей.

Також потрібна реалізація правового регулювання соціальної реабілітації студентів, випускників вищих навчальних закладів з інвалідністю, створення передумов для їхнього інтегрованого навчання, наступного самостійного життя.

Аналізуючи чинне законодавство, слід наголосити на необхідності запровадження державного стандарту у навчальних закладах. Проте його запровадження неможливе через відсутність відповідної нормативно-правової бази, адже сучасні тенденції та інноваційні технології не передбачені законодавством України у галузі освіти. У зв'язку з цим не мають правового статусу інтегроване, інклюзивне навчання, не визначені нормативно-правові засади організації в системі освіти, недостатньо розробок сучасного підручничкового, наочно-методичного забезпечення та фінансування для його друку тощо [9, с. 30].

На державному рівні слід забезпечити:

- координування дій органів центральної і місцевої виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, недержавних структур щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, у тому числі студентів з інвалідністю;

- нормативно-правового врегулювання питань здобуття освіти особами, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, у тому числі особами з інвалідністю, у колективі ровесників (унесення змін до законодавства в галузі освіти з метою створення правового поля для запровадження інтегрованого навчання у вищих навчальних закладах: розроблення положень про інтегроване навчання, навчально-реабілітаційний центр, доопрацювання відповідних підзаконних актів – положень про різні типи навчальних закладів, штатних розписів, інструктивних документів щодо комплектування, оплати праці та ін.);

- належного фінансового забезпечення процесу здобуття освіти студентами з інвалідністю (цільове виділення коштів кожному студенту, який навчається у вищому навчальному закладі, з урахуванням особливостей його психофізичного розвитку шляхом унесення змін до формули розрахунку освітніх потреб);

- належне науково-інформаційне, матеріально-технічне, навчально-методичне забезпечення процесу вищої освіти на всіх рівнях її здобуття, передумови для інтеграції в суспільство шляхом:

- забезпечення наступності та безперервності процесу здобуття освіти через удосконалення мережі вищих навчальних закладів відповідно до потреб;

- варіативності форм здобуття освіти (у тому числі інтегроване (інклюзивне) навчання, індивідуальна, дистанційна, вечірня, заочна форми навчання, екстернат тощо);

- запровадження інноваційних технологій навчання, у тому числі інтегрованого (інклюзивного) навчання (вчасне забезпечення сучасними засобами індивідуальної корекції та їх оновлення, інформатизація навчально-виховного, реабілітаційного процесу, розроблення та придбання відповідного програмного забезпечення);

- розроблення диференційованого навчально-методичного забезпечення студентів з інвалідністю для розвитку їхніх творчих нахилів;

- психолого-педагогічного і медико-соціального супроводу процесу здобуття освіти студентами;

- організації розроблення спеціальних дидактичних засобів навчання, реабілітаційного обладнання з урахуванням особливостей сприймання студентів із вадами розвитку для створення оптимальних умов засвоєння ними знань, умінь і навичок, використання їх на практиці;

- на основі науково-педагогічних досліджень сприяти запровадженню та розвитку служби ранньої діагностики та раннього корекційного втручання в системі освіти;

- вдосконалення системи підготовки та перепідготовки науково-педагогічних працівників для роботи з студентами-інвалідами, ураховуючи особливості педагогічного супроводу студентів з інвалідністю, організації їх інтегрованого, інклюзивного навчання [6, с. 156].

Таким чином, проблемні аспекти нормативно-правового регулювання різних типів інтеграції осіб з інвалідністю в освітнє середовище слід урегулювати шляхом нормативно-правового забезпечення питань здобуття освіти особами, які потребують корекції розвитку, у тому числі особами з інвалідністю, у колективі ровесників, внесення змін до законодавства в галузі освіти з метою створення правового поля для запровадження інтегрованого навчання у вищих навчальних закладах.

Зазначене вище стверджує важливість та необхідність створення системи управління інтегрованого та інклюзивного навчання у вищих закладах освіти. Дослідження вищезазначених проблемних аспектів правового регулювання інтеграції осіб з інвалідністю є актуальним і має стати предметом подальших наукових пошуків.

Список використаної літератури:

1. Дмитриев А. А. О некоторых проблемах интегрированного обучения детей с особыми образовательными потребностями / А. А. Дмитриев // Дефектология. – 2012. – №4. – 358 с.
2. Закон України „Про охорону дитинства” від 26.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №30. – ст. 142.
3. Закон України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” від 21.03.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991 р. – № 21. – ст. 252.
4. Закон України „Про реабілітацію інвалідів в Україні” від 06.10.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 2–3. – ст. 36.
5. Інклюзивна освіта : особливості організації та управління : [навчально-методичний посібник] / кол. Авторів : А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда та ін. ; за заг. ред. Л. І. Даниленко. – К., 2014. – 238 с.
6. Інклюзивна освіта : стан і перспективи розвитку в Україні : [науково-методич. зб. до Всеукр. науково-практич. конференції в рамках реалізації проекту „Створення ресурсних центрів для осіб з особливими освітніми потребами” за підтримки програми IBPP – TACIS Європейської комісії] / за ред. : В. В. Засенка. – К. : ФОП Придатченко П. М., 2007. – 242 с.
7. Интегрированное та інклюзивне навчання задовольняє чи не найважливішу соціальну потребу дитини – спілкування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua.
8. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 26.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – ст. 141.
9. Концепція ранньої соціальної реабілітації інвалідів // Збірник нормативно-правових актів України щодо діяльності центрів реабілітації осіб з функціональними обмеженнями / Укладачі Крижанівський В., Сварник М., Скрипка Н. та ін. – Київ: Соцінформ, 2015. – 130 с.
10. Ольсен Х. „Включенное” образование – стратегия для достижения образования для всех/ Х. Ольсен //Актуальные проблемы интегрированного обучения. – М. : Права человека, 2015. – 122 с.

**Рецензент – к.ю.н., завідувач кафедри правознавства
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету „Україна”
Л. М. Мозолюк-Боднар**